

לדעת רבי יאשיה, הכתוב הזה נאמר בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות לא למדנו מקור לדין 'נוטה' [אבל גם לדבריו דיני ממונות בשלשה אך מדרשה אחרת, ולא מחמת הכלל 'אין ב"ד שקול'].
שומת קרקע יוצאת מן הכלל, שנעשית בעשרה. וכבר עמדו המפרשים על טעם הדבר.

דף ד

ד. מהי השאלה האם 'יש אם למקרא' או 'יש אם למסורת'?

יסוד השאלה הוא, כאשר ישנה אפשרות לדרוש את הכתוב ולפרשו על פי צורת הקריאה או לפרשו בדרך שונה על פי צורת הכתיב — איזו אפשרות יש להעדיף.
למסקנת הסוגיא שנוי הדבר במחלוקות התנאים, בין שהקרי שונה מן הכתיב [כגון שכתוב לטטפת וקוראים לטוטפות; שבעים כתיב וקרינן 'שבועים'], בין שאינו שונה [כגון: יראה — יִרְאֶה]. (יש אומרים שבאופן זה, לרוב-ככל הדעות יש אם למקרא. ער"ן קדושין ל ובמפרשים כאן).
ואולם כאשר יש הכרח כלשהו לפרש כפי הקרי, הכל מודים שאין ללכת אחר הכתיב. [כגון לא תבשל גדי בחלב אמו — אין לפרש בחלב אמו שהרי דרך בישול אסרה תורה (וזה טיגון — רש"י. ועתוס)].
התוס' (בד"ה כולהו) הראו שלדעת כמה תנאים, במקום שאפשר לקיים שתי הדרשות, המקרא והמסורת — דורשים את שניהם. (וע' כיו"ב במהרש"א על תד"ה ורבנן).

דף ה

ה. א. דיין המומחה לרבים — האם רשאי לדון יחידי?

ב. מה כחה של קבלת רשות לדון מאת ראש הגולה ומנשיאי ישראל שבארץ ישראל?

ג. האם צריך לקבל רשות להורות הוראות בדיני איסור והתר, וממיי?

ד. האם אפשר ליתן סמיכה לדון ולהורות בדברים מסויימים בלבד, וכן למשך זמן מוגבל?

א. מומחה לרבים דן אפילו יחידי, כגון רב נחמן ורבי חייא. ודוקא גמיר וסביר (— בקי ובעל סברא ושיקול הדעת) ומפורסם בחכמתו, ומנוסה הרבה בדינים, ולא טעה בעבר (ערא"ש. והרמב"ם סתם. ומשמע מדבריו (ה,ח) שהדיין האמור בתורה שכשר לדון גזלות וחבלות, הוא בגדר 'מומחה לרבים'). ואפילו לא נטל רשות לדון מאת ראש הגולה.

א. המומחה לרבים יכול לכופף את האדם לידון (תוס' ועוד). ויש אומרים שאם לא נטל רשות אינו יכול לכפות (עב"ה ג בדעת הרמב"ם. ואין כן דעת התומים).

ב. מפרש"י משמע לכאורה שדין זה אינו מוסכם אלא שנוי במחלוקת התנאים אם מדין תורה כשר היחיד לדון. והתוס' ושאר ראשונים חולקים וסוברים שגם לדעת האומרים צריך שלשה מדאורייתא, תקנו חכמים שמומחה לרבים דן אפילו יחידי.

ג. מוכח מרש"י שאין דין יחיד מומחה לרבים אלא בהודאות והלואות, אבל בגזלות וחבלות וכד', אין דנים אלא שלשה (שהרי לכו"ע צריך שלשה מומחין מדאורייתא). וכן משמע ברמב"ם (סנהדרין ה,ח).

ד. כתב הרא"ש שמומחה לרבים דן יחידי אפילו אינו סמוך, שלא חילקו חכמים. (וכ"מ בתוס' לג. ד"ה כאן).

ה. כהוראה כללית יעצו חכמים שלא לדון יחידי — שאין דן יחידי אלא אחד (עפ"י אבות ד. עתוס'; רמב"ם סנהדרין ב, יא).

ו. נחלקו הראשונים האם יחיד המומחה לרבים, כמו יפה לקבלת עדות ביחיד, אם לאו. ויש מי שכתב שאין מועיל אלא כלפי עצמו, אבל בית דין אחר אינו יכול לדון עפ"י קבלת עדות כזו (עפ"י נתיב"מ ג).

ז. עתה אין דנים ביחיד כלל (שו"ת מהרי"ו קמו; רמ"א) לכתחילה (ש"ך).

ב. יש תוקף לקבלת רשות זו לפטור את המומחה לרבים, שאם דן וטעה — ייפטר מלשלם אפילו לא קיבלוהו בעלי הדין על עצמם. [ואם לא קיבל רשות — עליו לשלם אם לא קיבלוהו בעלי הדין לגמרי, אם לדין אם לטעות].

א. יש אומרים (בדעת הרמב"ם — סנהדרין ד, יד) שגם לענין לדון בעל כרחו של מי שאינו חפץ לדון בב"ד, צריך נטילת רשות זו. ואין כן דעת התוס'.

ב. קבלת רשות זו אינה מועילה למי שאינו גמיר וסביר. ולדעת הרבה ראשונים אף לא לגמיר-ואינו-סביר (ערמב"ם סנהדרין ד; ש"ך כה סקכ"ב).

ומי שהוא גמיר-וסביר אבל אינו מפורסם בחכמתו לרבים, מועילה לו רשות ראש הגולה שיוכל לדון יחידי, אפילו בעל כרחו של הנידון, אבל לא נפטר מלשלם אם טעה (עפ"י אורים ותומים כה).

ולענין שלשה הדיוטות — כתבו ראשונים שמועילה קבלת רשות מאת ראש הגולה לפטרם אם טעו (עפ"י רמ"ה ור"ן; טור חו"מ כה. יש שכתבו שאין כן דעת רש"י (ע' בירור הלכה). ונראה שאין זה מוכח).

ג. מי שקיבל רשות לדון, בכחו לתת רשות לאחרים. אבל במקומו של הנשיא, אין מותר לאחר לתת רשות אלא הנשיא בלבד (עפ"י תוס'). ויש סוברים שבכל אופן צריך את רשות הנשיא [אם באופן ישיר מהנשיא לדיין, או ע"י מתן רשות לאחר ליתן רשות] (ע' במאירי ורבנו יונה).

ד. יש אומרים שבסמיכה לדון כלול גם מתן רשות מאת הנשיא, הואיל והסמיכה נעשית ברשות הנשיא (כמבואר בירושלמי, וכן פסק הרמב"ם). ואין הדבר מוסכם (ער"ן ורבנו יונה. גם בתוס' להלן לג. ד"ה כאן) משמע לכאן' שסמיכה לבד פוטרת מלשלם, וא"צ עוד קבלת רשות מראש הגולה.

ה. קבלת רשות אחת מועילה לפטור את הטועה הן בהוראות איסור והתרן הן בדין מוטעה, ואין צריך רשות נפרדת לכל דבר (עפ"י תוס' ועוד). ואין כן דעת הרא"ש בתוספותיו.

ו. מתבאר בגמרא שבכחו של הנשיא למנוע פלוני מלהורות, כמו שאמר רבי 'אל יתיר' (כמוש"כ התשב"ץ ח"א קנט).

קבלת רשות מראש הגולה שבבבל, הואיל ויש להם כח רדיה וממשלה — מועילה אף בארץ ישראל. אבל קבלת רשות מהנשיא שבא"י לא הועילה אלא לא"י ולעצירות שבגבולין הנמשכות אחריה, ולא לבבל.

יש שהביאו גירסה הפוכה, ולפיה הנשיא שבישראל הוא השבט מיהודה וסמכותו עדיפה (ע' אוצר הגאונים בשם ספר והזוהר ועוד. ולפי"ז אין צריך לדחוק בפירוש הגמרא להלן ספ"ג 'אי ציית ציית... כמו שפרש רבנו תם שם). אבל אין כן דעת הרמב"ם ושאר ראשונים.

ג. גזרו חכמים משום מעשה שהיה, שארע מכשול לתלמיד שהורה וטעו השומעים בדבריו, שתלמיד אל יורה

אלא אם כן נוטל רשות מרבו, שרבו מדייק בו שהוא ראוי להורות לרבים ולא יצא מכשול מתחת ידו.

א. לפירוש הר"ן מדובר בתלמיד גמור [אבל תלמיד חבר מותר להורות שלא בפניו ממש, אפילו ללא נטילת רשות]. ובדעת התוס' כתב שהגזרה היתה על תלמיד-חבר [אבל תלמיד גמור אסור להורות מדין תורה בלא נטילת רשות מרבו בכל מקום].

ב. לא נטל רשות להורות, והורה וטעה בהוראתו והפסיד — יש אומרים שחייב לשלם (עפ"י ר"ד מבוגנפיד. וכן נקט הש"ך (כה סק"ו) לעיקר עפ"י בעה"מ תוס' ורשב"א, שכל שלא קיבל רשות ולא קיבלוהו על עצמם — חייב לשלם ככדיני ממונות). ויש חולקים וסוברים שכל שהגיע להוראה פטור אפילו לא נטל רשות וסמיכה (ע' במאירי ונמו"י; רמ"א כה, א וסמ"ע).

ג. להתרת מומי הבכור, נראה לכאורה מדברי הגמרא שצריך נטילת רשות מיוחדת. ולכך אמרו (בכורות לו) שכשיש מומחה, אין מתירים שלשה הדיוטות. וישנה דעה שאפילו בב"ד של עשרים ושלשה לא ישחט אלא על פי מומחה. וטעם הדבר, כי צריך בקיאות מיוחדת להתר מומין (ע' בשו"ת חות יאיר קט).

ד. אפשר להסמך למחצה, לענינים מסוימים בלבד. כגון רבי שהסמך את רב לזון ולהורות, אבל לא להתיר בכורות [אם משום שרצה לחלוק כבוד לרבה בר חנה, שהוא לבדו יתיר מומים. או מפני שהיה רב בקי באופן מיוחד במומים, והיה מתיר דברים שהיו נראים לרבים כמומים]. וכן להסמך לזמן מסוים בלבד — כגון רבי יוחנן שהסמך את רב שמן כשפרש ממנו לבבל, עד שיבוא אליו.

א. הרמב"ם כתב שאין למנות לדברים מסוימים בלבד אלא למי שראוי לכל הדברים, שהוא חכם מופלא בכל התורה כולה. וכתבו אחרונים שדבריו אמורים רק בנוגע לסמיכה ממש, ולא לנתינת רשות.

ב. יש מקום לחדש שמועילה נתינת רשות שתכנס לתוקפה רק לאחר זמן מסוים (ע' שו"ת אג"מ יו"ד ח"א קלה).

[אדם גדול, כיון שסמך — סמך (י"ג: כיון שנסמך נסמך) ואין להסיר הסמיכה אעפ"י שהיתה טעות בסמיכה — שכיון שעלה לא ירד (עפ"י גמרא להלן ל:)].

- א. מה דינם של מי בצעים לענין הכשר לקבלת טומאה ולמי חטאת? ומה דין מי ביצים?
ב. תלמיד שאינו במקום רבו, האם מותר לו להורות הוראה?

א. מי בצעים (= מי אגם ובצה. ערש"י ותוס') מכשירים לקבלת טומאה. ואינם כשרים למי חטאת (לפי שנאמר מים חיים אל כלי ואלו אינם צלולים, שעפר וטיט מעורבים בהם, והרי כאן חציצה בין המים לכלי (תוס'). ובכלל זה מי קרמיון ופיגה, שהם נהרות של אגמים שמימיהם עכורים.

מי ביצים אינם מכשירים לקבל טומאה. הלכך הלש עיסה בביצת תרנגולת או אווז (רש"י), אינה מקבלת טומאה.

ב. שנו בברייתא: תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות [כנגד מחנה ישראל].

התוס' נקטו (עפ"י הסוגיא בעירובין סב) שבתוך שלש פרסאות, המורה הלכה במקום רבו ללא רשותו — חייב מיתה. חוץ לשלש פרסאות — אסור ואין חייב מיתה. ואם נטל רשות מרבו — מותר. ובתלמיד גמור מדובר. [ותלמיד חבר, כשלא נטל רשות מרבו אסור להורות חוץ לג' פרסאות מגזרת חכמים ולא מהתורה. ער"ן].

ולדעת הר"ן, חיוב מיתה יש רק במורה לפני רבו ממש. אבל שלא בפניו תוך ג' פרסאות אסור מהתורה ואינו חייב מיתה. חוץ לג' — אסור מגזרה דרבנן כל שלא נטל רשות מרבו. ותלמיד חבר מותר להורות בתוך ג' אף ללא נטילת רשות. יש אומרים שאפילו תלמיד גמור מותר לו להורות באקראי חוץ לשלש פרסאות, ללא נטילת רשות מרבו. ויש מתירים רק אם אין רגיל הרב לבוא לאותו מקום. (ערמב"ם ת"ת ה; שו"ע ורמ"א יו"ד רמב"ד).

במקום שאסור מהתורה, לדעת הר' דוד אסור אפילו נטל רשות מרבו. וכן פסק הרמ"א (יו"ד רמב"ד) ברבו מובהק, שאין מועילה נטילת רשות תוך ג' פרסאות. ואין כן דעת הר"ן.

דפים ה — ו

ז. פשרה בין בעלי הדין — בכמה דיינים היא מתבצעת?

לדברי רבי מאיר פשרה נעשית בשלשה [שהוקשה לדין]. וחכמים אומרים אפילו ביחיד. רשב"ג אמר ששנים שעשו פשרה, אין בעלי דינין יכולים לחזור בהם [שלא כדין שנעשה בשנים]. ופרשו דבריו שאפילו באחד כשר, ומה שאמר שנים כדי שיהיו עדים בדבר.

להלכה פשרה ביחיד, ויש אומרים בשנים (הו"מ יב,ו. ע' כס"מ סנהדרין כב,ו בדעת הר"ף והרמב"ם. אבל שאר מפרשים כתבו בדעתם שאף באחד מועיל).

כשרבים הם הפשרנים, יש אומרים שצריך שיסכימו כולם לדעה אחת (יב,יח. וע' חדושי ר' מאיר שמחה).

דף ו

ח. א. האם מצוה על הדיין לבצוע (-לפשר) או רשות או איסור?

ב. האם פשרה צריכה קניין?

ג. האם פשרה הוקשה לדין אם לאו?

ד. האם מותר לדיין להמנע מלהזקק לדון כאשר אחד מהצדדים הנו אדם קשה שעלול להציק לדיין אם יתחייב?

ה. האם יש ממש במחשבה 'מה לי להזקק להיות דיין, שמא אטעה בדין ואענש'?

א. לדברי תנא קמא, רשות ביד הדיין לבצוע כל שלא נגמר הדין. לרבי שמעון בן מנסיא, אפילו רק שמע הדיין דברי בעלי הדין ויודע להיכן הדין נוטה — שוב אסור לו לבצוע.

רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע (אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם; ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו). ופרשו דבריו, מצוה להזכירם ולפתוח להם באפשרות זו, לומר אם דיין אתם רוצים או פשרה. וכן נהג רב הונא.